

KONCEPT PROSTORNE ORGANIZACIJE STANA SA DVA ULAZA

Alfirević Đorđe, Simonović Alfirević Sanja. „Spatial Organisation Concept of Two-Entrance Apartment”. *Facta Universitatis: Architecture and Civil Engineering (Niš)*, Vol. 17, No. 3 (2019), pp. 327-340.

APSTRAKT

Položaj ulaza i njegov odnos prema osnovnim funkcionalnim grupama u stanu u najvećoj meri određuje koncept organizacije stana. U višespratnim višeporodičnim objektima stanovi sa odvojenim ulazima su manje prisutni, jer je većina stanova „upakovana” u prostorni okvir zgrade. Stanovi se mogu graničiti sa susjednim stanovima na istom spratu, mogu biti orijentisani prema jednoj ili više fasada, međutim, za određivanje broja ulaza u stan i njihovo pozicioniranje, od presudnog značaja su veličina kontaktne zone između stana i zajedničkih komunikacija, i konfiguracija stana. Ciljevi ovog istraživanja obuhvataju analizu osnovnih pozicija ulaza i utvrđivanje proisteklih koncepata organizacije stanova, zatim analizu karakterističnih koncepcija stanova sa dva ili više ulaza u višespratnim višeporodičnim objektima i konstatovanje porekla njihove prostorne i funkcionalne organizacije, kao i preispitivanje relacije između uvođenja dodatnog ulaza u stan i neophodnosti stalne ili povremene segregacije pojedinih aktivnosti u njemu. Analiza najznačajnijih koncepata organizacije stana sa dva ulaza i karakterističnih motiva koji mogu da iniciraju primenu nekog od njih, ukazuje na to da koncepti stana sa ulazom na drugom nivou i stana koji se može podeliti na dve jedinice, pružaju mogućnost ostvarenja najvećeg broja motiva. Sa druge strane, ukoliko se razmatra prisutnost i značaj pojedinih motiva u konstituisanju stanova sa dve ili više ulaza, može se primetiti da je ostvarivanje intimnosti različitih kategorija korisnika od presudnog značaja za donošenje odluke o primeni nekog od analiziranih koncepata. Značaj ovog rada je u promovisanju mogućnosti koje sa sobom nose koncepti stanova sa dva ulaza, a koje se ogledaju u ostvarivanju boljih funkcionalnih veza u stambenom prostoru i povećanju njegove upotrebne vrednosti.

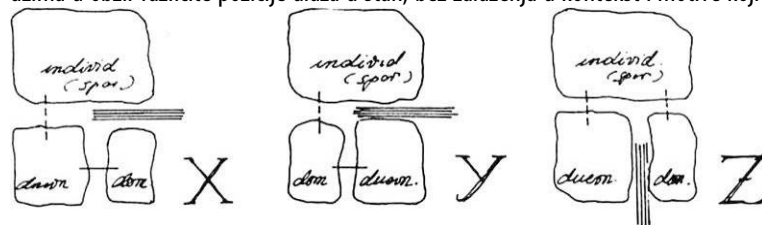
Ključne reči: arhitektura, stanovanje, koncept, stan sa dva ulaza, salonski stan

UVOD

Ulaz u stan kod višeporodičnih objekata se najčešće ostvaruje direktno iz zone hodnika, lifta, stepeništa ili nekog drugog zajedničkog prostora. Zbog ekonomičnosti izgradnje teži se tome, da zona zajedničkih komunikacija bude što manja, zbog čega je ostvarivanje pomoćnog ulaza u prostor stana često otežano ili nije moguće. Kod stanova sa malim kvadraturama je uobičajeno da postoji samo jedan ulaz/izlaz, dok se kod većih stanova javljaju često dva, a ponekad (u ređim situacijama) i više ulaza/izlaza. U zavisnosti od konfiguracije stana, dizajna zgrade, kao i potreba korisnika, vrata mogu da vode direktno iz stambenih prostorija prema spoljašnjosti, ili indirektno preko nekog od „prelaznih” prostora.¹

U nauci su do sada sprovedena brojna istraživanja u kojima je sa različitih aspekata razmatrana organizacija stambenog prostora i njen uticaj na: upotrebnu vrednost stana, kvalitet stanovanja, postizanje stambenog komfora, kompatibilnost stambenih funkcija, konstruktivne sisteme, fleksibilnost i dr., ali je veoma malo onih koja su usmerena u pravcu teorijskog razmatranja međuzavisnosti funkcionalne organizacije stambenog prostora i pozicije ulaza. Značajan doprinos u tom smislu, ostvarili su istraživači Mate Bajlon, Grozdan Knežević, Milica Živković, Goran Jovanović i Mihailo Čanak.²

Razmatrajući osnovne koncepte organizacije stambenog prostora, Mate Bajlon navodi da u opštem smislu postoje tri uobičajene koncepcije organizacije stana, koje je u svojim radovima nazvao „X”, „Y” i „Z” način grupisanja (Bajlon, 1979, 1975). (Sl. 1) Analizirajući pozicije i međuzavisnosti osnovnih funkcionalnih celina u stanu (zajedničkih prostora, individualnih prostora i domaćinstva), Bajlon uzima u obzir različite pozicije ulaza u stan, bez zalaženja u kontekst i motive koji su doveli do pojave samo jednog, a ne više ulaza.

Sl. 1. Mogućnosti povezivanja funkcija - prostora u stanu u odnosu na smer ulaznog kretanja (Izvor: Bajlon, 1979:40)

¹ Pod terminom „prelazni prostor” (*Transitional Space*) u arhitekturi se podrazumeva prostor čija je osnovna svrha da poveže dve ili više glavnih prostorija. U funkcionalnom smislu prelazni prostori mogu da imaju tranzitnu ulogu (vezni prostor), pripremnu ulogu (prelazni prostor) ili da budu prostor za sačekivanje. Posmatrano sa aspekta pozicije mogu da budu između spoljašnjeg i unutrašnjeg prostora, između dva unutrašnja, ili dva spoljašnja prostora (Kray, Fritze, Fechner, Schwering, Li, Anacta, 2013:17).

² Bajlon, 1979, 1975; Knežević, 1989; Živković, Jovanović, 2012; Čanak, 1976; i dr.

Grozdan Knežević poput Bajlona istražuje položaj ulaza i njegov odnos prema funkcionalnim grupama stana, sa posebnim fokusom na središnju i ugaonu poziciju ulaza. U svojim analizama Knežević ističe da je središnja pozicija ulaza zastupljenija u praksi, ali da se i ugaona pozicija može kvalitetno organizovati primenom proširene komunikacije (*extended circulation area*) i razuđene konture stana (Knežević, 1989:39).

Milica Živković i Goran Jovanović analiziraju značaj centralne i periferne pozicije ulaza u stan, ali iz aspekta prostorne organizacije i ostvarivanja fleksibilnosti, pri čemu smatraju da je centralna pozicija ulaza najoptimalnija, jer omogućava najkraću moguću vezu između svih delova stana (Živković, Jovanović, 2012:25).

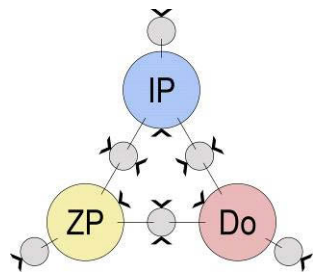
Mihailo Čanak u svojoj studiji o funkcionalnoj koncepciji i upotrebnoj vrednosti stana vrši procenu načina realizacije pojedinih veza u stanu, u okviru koje istražuje povezivanje ulazne zone sa dnevnim boravkom, obedovanjem, kuhinjom, spavaćom sobom, kupatilom ili toaletom, kao najčešćim relacijama u savremenoj projektantskoj praksi (Čanak, 1976:306). Prema Čankovoj studiji, povezivanjem ulaza sa: a) dnevnim boravkom (u vidu proširene ili integralne veze), b) obedovanjem (u vidu proširene ili integralne veze), c) kuhinjom, d) toaletom i e) spavaćom sobom (preko degažmana) ostvaruju se optimalne relacije.

Analizom opsežne literature iz oblasti stanovanja, može se konstatovati da do sada nije sprovedeno istraživanje koncepcije stana sa dva ili više ulaza, iako su primeri ovih stanova u značajnom broju prisutni u arhitektonskoj praksi. Ciljevi ovog istraživanja su:

- 1) da se analiziraju osnovne pozicije ulaza i da se konstatuje koji koncepti organizacije stanova mogu da proisteknu iz njih,
- 2) da se analiziraju karakteristične koncepcije stanova sa dva ili više ulaza u višespratnim višeporodičnim objektima i da se konstatuju najčešća polazišta koja određuju njihove prostorne i funkcionalne organizacije, i
- 3) da se preispita stanovište po kome se potreba za uvođenjem dodatnog ulaza u stan javlja u situacijama kada je iz određenih razloga neophodno omogućiti stalnu ili povremenu segregaciju pojedinih aktivnosti u njemu.

FUNKCIONALNA ORGANIZACIJA STANA I POZICIJA ULAZA

Oslanjajući se na teorijske stavove Mata Bajlona (Mate Bajlon) koji u svojim istraživanjima govori o osnovnim konceptima organizacije stambenog prostora (Bajlon, 1979, 1975), može se istaći da u opštem smislu postoje tri uobičajene koncepcije organizacije stana, koje je Bajlon nazvao „X“, „Y“ i „Z“ način grupisanja.³ U njegovim istraživanjima je od primarnog značaja analiza rasporeda osnovnih funkcionalnih celina u odnosu na poziciju jednog ulaza, ali ne i analiza svih mogućih pristupa (ili bar najznačajnijih) u stambeni prostor, kao ni povratni uticaj na koncept funkcionalne organizacije. Imajući u vidu Bajlonovu podelu na osnovne funkcionalne zone stana u teorijskom smislu je moguće izvesti dvanaest karakterističnih pozicija ulaza u stan, koje su prikazane na shematskom prikazu. (Sl. 2)

Sl. 2 Shematski prikaz osnovnih pozicija ulaza u stan (IP - individualni prostori, ZP - zajednički prostori, Do - domaćinstvo) (Izvor: arhiva autora)

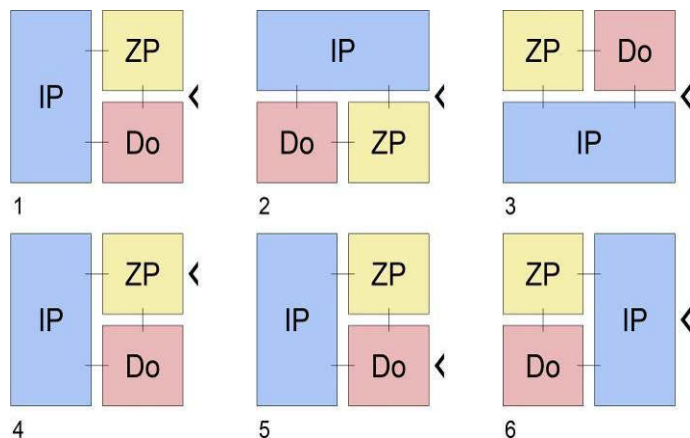
Ukoliko se zbog obimnosti analize iz daljeg razmatranja izuzmu podvarijante „spoljašnjeg“ i „unutrašnjeg“ ulaza u stan⁴, u skladu sa prikazanom shemom se može izvesti sledeća tipologija ulaza u stan (Sl. 3):

- 1) Indirektan ulaz između zajedničkih prostora i domaćinstva
- 2) Indirektan ulaz između zajedničkih i individualnih prostora
- 3) Indirektan ulaz između individualnih prostora i domaćinstva
- 4) Direktan ili indirektan ulaz preko zajedničkih prostora

³ U svojim istraživanjima Mate Bajlon ne navodi koje sve prostore konkretno podrazumeva pod osnovnim grupama prostorija u stanu, već „zajedničke prostore“ poistovećuje sa dnevnim boravkom, „domaćinstvo“ sa kuhinjom, a „individualne prostore“ sa spavanjem i higijenom, težeći da na takav način apstrahuje koncept organizacije stana na primarne činioce zbog lakšeg razumevanja i shematskog prikazivanja. Analizom brojnih primera kojima je ilustrovao svoje tvrdnje, može se konstatovati da je: pod nazivom „zajednički prostori“ pored dnevnog boravka podrazumevao i slobodne površine (terasu, lođu), često i trpezariju ako je projektovana kao produžetak dnevne sobe (tzv. „zajednički sto“); pod nazivom „domaćinstvo“ je pored kuhinje, podrazumevao i trpezariju, ako je projektovana kao proširenje kuhinje, zatim ostavu, a ponekad i toalet; dok je pod nazivom „individualni prostori“ podrazumevao sobu ili sobe za spavanje sa kupatilom, degažmanom i ponekad toaletom.

⁴ Pojam „spoljašnjeg“ ulaza u stan se odnosi na pristup kroz spoljašnju konturu (posmatrano u horizontalnom pravcu), dok „unutrašnji“ ulaz označava pristup kroz središte stana iz komunikacionog jezgra (stepeništa ili lifta) i javlja se uglavnom kod velikih stanova koji obuhvataju jezgro.

- 5) Direktan ili indirektan ulaz preko domaćinstva
- 6) Direktan ili indirektan ulaz preko individualnih prostora

Sl. 3 Tipologija osnovnih koncepcija organizacije stana u odnosu na poziciju ulaza (IP - individualni prostori, ZP - zajednički prostori, Do - domaćinstvo) (Izvor: arhiva autora)

Važno je naglasiti da nisu sve prikazane pozicije ulaza od istog značaja kada je u pitanju funkcionalna organizacija stana, niti mogu da pruže jednako kvalitetno rešenje. U zavisnosti od pozicije, značaja, namene ili načina pristupa, ulazi se mogu razvrstati:

- prema značaju (ili frekventnosti) - na *primarni* (glavni) ulaz koji se najčešće koristi i *sekundarni* (pomoćni) koji se povremeno koristi;
- prema poziciji - na „*spoljašnji*“ ulaz, kroz spoljnu konturu stana (po horizontali) i „*unutrašnji*“ ulaz, kroz komunikaciono jezgro u središtu - lift ili stepenište (po vertikali);
- prema načinu pristupa - na *direktni* ulaz, koji neposredno uvodi u neku od glavnih stambenih prostorija, i *indirektni* ulaz, preko neke od „veznih“ prostorija (vetrobran, degažman, hodnik, lođa, terasa, balkon, itd.);
- prema nameni - na ekonomski, servisni, službeni, protivpožarni, itd.

Ulaz između zajedničkih prostora i domaćinstva

Kod ovog tipa organizacije stana pravac ulaznog kretanja razdvaja neposrednu vezu između zajedničkih prostora i domaćinstva. Pozicija ulaza omogućava brzo pristupanje dnevnoj zoni preko ulaznog dela i dopremanje namirnica u domaćinstvo, dok je individualna zona stana udaljena od ulaza, što u izvesnim situacijama može da otežava odgovarajuću izolaciju i otvaranje prema ulaznom delu, što umanjuje intimnost stanovanja. Presecanje pravca ulaznog kretanja sa vezom zajedničkih prostora i domaćinstva može da remeti funkcionisanje ove veoma frekventne komunikacije u stanu. Ovakva pozicija ulaska u stan prvenstveno odgovara glavnom ulazu, mada je moguće da se iskoristi i za neki od sekundarnih ulaza, poput ekonomskog ili ulaza za posluđu, zbog blizine prostorijama domaćinstva, ili poslovnog ulaza u situacijama stambeno-poslovnog apartmana, tj. kada se u bloku zajedničkih prostorija nalazi radni prostor (kancelarija, biblioteka ili kabinet).

Ulaz između zajedničkih i individualnih prostora

Kod ovog tipa organizacije stana pravac ulaznog kretanja razdvaja neposrednu vezu između zajedničkih prostora i individualnih prostora. Pozicija ulaza omogućava brzo pristupanje zajedničkim prostorima i individualnim prostorima preko ulaznog dela. Pozicija ulaza ne remeti vezu između zajedničkih prostora i domaćinstva, dok udaljenost domaćinstva od ulaza i otežano snabdevanje može u izvesnim situacijama da utiče na aktivnosti koje se odvijaju u zajedničkim prostorima. Prema istraživanju Boumove i Ždralove ovo je jedna od koncepcija koja je najviše favorizovana od strane arhitekata, jer omogućava direktan ulazak u zajedničke prostore, centralnu poziciju dnevne sobe i ostvarivanje minimuma komunikacija u stanu (Boumová, Zdráhalová, 2016:37). Ovakva pozicija ulaska u stan prvenstveno odgovara glavnom ulazu, mada je moguće da se iskoristi i za neki od sekundarnih ulaza, poput poslovnog ulaza u situacijama stambeno-poslovnog apartmana, tj. kada se u bloku zajedničkih prostorija nalazi radni prostor (kancelarija, biblioteka ili kabinet), ili u slučajevima generacijske podele stana, kada je poželjno da postoji pomoćni ulaz/izlaz za korišćenje mlađih ili treće generacije.

Ulaz između individualnih prostora i domaćinstva

Kod ovog tipa organizacije stana pravac ulaznog kretanja razdvaja neposrednu vezu između domaćinstva i individualnih prostora. Pozicija ulaza ne remeti vezu između zajedničkih prostora i domaćinstva, dok ujedno omogućava brzo pristupanje domaćinstvu i olakšano snabdevanje preko ulaznog dela. Blizina individualnih prostora ulazu omogućava neometano korišćenje i dnevne i noćne zone, kao i ostvarivanje neophodne intimnosti u stanu. U izvesnim slučajevima udaljenost zajedničkih prostora od ulazne zone može da dovede do presecanja pravca kretanja posetilaca i intimnih veza sa grupom prostorija namenjenih ličnom životu članova porodice, što nepovoljno utiče na organizaciju života u stanu (Bajlon, 1979:46). Ovakva pozicija ulaska u stan prvenstveno odgovara glavnom ulazu, mada je moguće da se iskoristi i za neki od sekundarnih ulaza, poput ekonomskog ili ulaza za poslugu, zbog blizine prostorijama domaćinstva, ili u slučajevima generacijske podele stana, kada je poželjno da postoji pomoćni ulaz/izlaz za korišćenje mlađih ili treće generacije.

Ulaz preko zajedničkih prostora

Kod ovog tipa organizacije stana pravac ulaznog kretanja prodire direktno, ili indirektno (preko veznog prostora) u zonu zajedničkih prostora. Najčešće se smatra da je na ulasku u stan neophodno obezbediti adekvatan pretprostor, pomoću koga se može ostvariti adekvatan nivo pripreme posetioca ili korisnika, pre nego što uđe u intimnu zonu stana, makar bile u pitanju i zajedničke prostorije. Kao pretprostor za ulazak u ovaj tip stana može da posluži vetrobran, stepenište, hodnik, lift, ili neki drugi tip veznog prostora, u zavisnosti od strukture stana, tj. karaktera koji se želi postići. Pošto se veza sa individualnim prostorijama i domaćinstvom ostvaruje preko zajedničkih prostora, često je potrebno uvesti „kružnu vezu“ ('circular connection') kako bi se ostvarile neophodne relacije između funkcionalnih grupa (Alfirević, Alfirević Simonović, 2018). Ova pozicija ulaska u stan prvenstveno odgovara nekom od pomoćnih ulaza (poslovnom, ili ulazu za prijem gostiju), koji se ređe koriste i nakon kojih se očekuje da bude neka od zajedničkih prostorija (salon, kabinet, biblioteka) kod koje potreba za intimnošću nije od presudnog značaja. Međutim, ukoliko se pristupa zajedničkim prostorijama namenjenim prvenstveno porodici (dnevna soba, trpezarija, tv sala i sl.), a ne obezbede se adekvatni preduslovi, tj. ne omogući se postojanje intimnosti prilikom ulaska u prostoriju, može da dođe do potencijalnih funkcionalnih konflikata.

Ulaz preko domaćinstva

Kod ovog tipa organizacije stana pravac ulaznog kretanja prodire direktno, ili indirektno (preko veznog prostora) u zonu domaćinstva. Kako se domaćinstvo u izvesnom smislu može smatrati nereprezentativnom zonom stana, u koju obično zbog različitog ritma i načina održavanja nije preporučljivo uvoditi goste, niti je izlagati pogledu, ulaz preko domaćinstva se ne može smatrati kvalitetnim rešenjem za glavni ulaz u stan. Kod stanova manjih kvadratura, kada se želi maksimalno iskoristiti osvetljeni deo stana za formiranje dnevne zone, često se u dubini stana iz nužnosti locira kuhinja pri samom ulazu. Sa druge strane, postojanje pomoćnog ulaza preko domaćinstva, posebno kod velikih stanova ili kod stanova sa poslugom, može doprineti većoj upotrebnoj vrednosti stana, jer se aktivnosti poput prijema gostiju i snabdevanja, mogu neometano, čak i jednovremeno odvijati.

Ulaz preko individualnih prostora

Kod ovog tipa organizacije stana pravac ulaznog kretanja prodire direktno ili indirektno (preko veznog prostora) u zonu individualnih prostora. Kako individualni prostori zahtevaju najviši nivo intimnosti u stanu u većini slučajeva ova pozicija ulaza neće biti adekvatna za glavni ulaz u stan. Specifičan slučaj organizacije stana kod koga je u izvesnim varijantama moguće na prihvatljiv način primeniti ovu poziciju ulaza je stan sa ulaskom u uglu, koji zahteva posredno povezivanje jedne od funkcionalnih grupa sa ulazom (najčešće individualne grupe prostorija), uz primenu proširene komunikacije ili kružne veze (Knežević, 1989:39). Ova pozicija ulaska u stan u najvećoj meri odgovara nekom od pomoćnih ulaza, posebno kada se želi ostvariti viši nivo autonomnosti prostorija za goste, mlađe ili za treću generaciju. Po mišljenju Grozdana Kneževića intimnu zonu stana ne bi trebalo nikako „izlagati“ ulazu bez obzira na veličinu stana (Knežević, 1989:44).

KARAKTERISTIČNI TIPOVI STANOVA SA DVA ULAZA

U prethodno izloženim situacijama razmotrene su moguće pozicije ulaza u stambeni prostor u višespratnoj višeporodičnoj zgradi i njihov uticaj na raspored osnovnih funkcionalnih grupa, bez obzira na to da li je u pitanju glavni ili sporedni ulaz u stan. Da bi se konstatovalo koji sve motivi mogu da iniciraju opredeljenje da pored glavnog, bude primenjen i sekundarni ulaz u stan, neophodno je da se analiziraju karakteristični koncepti stanova sa dva ili više ulaza.

Stan sa pomoćnim ulazom u kuhinju

Sl. 4 Karakteristični stanovi sa pomoćnim ulazom u kuhinju: 1) Kanchanjunga tower, Mumbai (Charles Correa Associates, 1970-1983), 2) Ninetree Village, Hangzhou (David Chipperfield Architects, 2008), 3) Rue Franklin Apartments, Paris (Auguste Perret, 1904) (Izvor: arhiva autora)

Pomoćni ulaz u stan preko kuhinje se najčešće primenjuje u situacijama kada je neophodno da se prostor domaćinstva u vizuelnom smislu izoluje kao samostalna celina u odnosu na preostali deo stana, zbog čega se uvodi neposredniji pristup, čime se olakšava snabdevanje i funkcionisanje domaćinstva. Kod ovog tipa organizacije stana prostor za obedovanje je obično odvojen od kuhinjskog dela i javlja se kao samostalan prostor, ili je u sklopu dnevnog boravka (po principu otvorenog plana), dok se prostori za prijem i druge socijalne aktivnosti koji su obično reprezentativnog karaktera distanciraju od potencijalno neuglednih prostora. (Sl. 4) Potreba za odvajanjem kuhinjskog prostora i dodatnim ulazom se javlja i prilikom intenzivnog korišćenja kuhinje, kao kod stanova sa većim brojem korisnika, posebno kod trogeneracijskih porodica, kada je zbog različitih ritmovima življenja i specifičnih individualnih potreba poželjno ostvariti izvestan nivo autonomije kuhinjskog prostora. Ulaz u stan preko kuhinje se može ostvariti posredno preko veznog prostora ili neposredno, dok se uz prostor kuhinje obično javljaju sekundarni prostori čija je namena podređena funkcionisanju domaćinstva (ostava, servis, terasa ili lođa, itd.)

Stan sa pomoćnim ulazom za posluhu

Sl. 5 Karakteristični stanovi sa pomoćnim ulazom za posluhu: 1) Apartment building at Carrer del Mestre Nicolau, Barcelona (Francesc Mitjans, 1957-1960), 2) Seida building, Barcelona (Francesc Mitjans, 1955-1962), 3) Banco Urquijo, Barcelona (José Antonio Coderch, 1967) (Izvor: arhiva autora)

Za razliku od primera kod kojih je predviđen pomoćni ulaz u kuhinju i koji prvenstveno koriste članovi jedne porodice, kod stanova sa pomoćnim ulazom za posluhu je predviđen ulaz za osoblje, koje održava prostor i pomaže u obavljanju različitih kućnih aktivnosti. Ovakav pristup je karakterističan za veće stambene prostore, čija površina prevazilazi mogućnosti održavanja jedne porodice, ali i u odgovarajućim socijalnim i ekonomskim uslovima, kada porodica može da angažuje nekoga za vođenje domaćinstva i obavljanje servisnih poslova (Brkanić, Stober, Mihić, 2018:27). Za ovakve koncepte stanova je karakteristično postojanje zasebnog bloka za boravak jednog ili više članova posluhu, koji se nalazi u neposrednoj vezi sa prostorom domaćinstva. U zavisnosti od koncepcije stana

blok za posluhu može biti u sklopu individualnih prostora, ili može biti u celosti distanciran, ali na poziciji koja je bliska zajedničkim prostorima stana (Kubet, 2015:182; Cunha, Trigueiro, 2005:39). U prethodnim epohama ovakav koncept stana je bio znatno prisutniji, jer je angažovanje radne snage za poslove u domaćinstvu bilo pristupačnije (Gürel, 2012:115; Ducat, 2007:10; Alfirević, Alfirević Simonović, 2017:7). Danas je postojanje posluhe u stanu prisutno uglavnom u kapitalističkim društvima i kod imućnih porodica koje mogu da priušte zaposlenje člana/članova posluhe. (Sl. 5)

Stan sa pomoćnim ulazom u individualni prostor

Sl. 6 Karakteristični stanovi sa pomoćnim ulazom u individualni blok: 1) Cité Descartes, Marne-la-Vallée (Yves Lion, 1988-1995); 2) Housing in J. S. Bach street, Barcelona (José Antonio Coderch, 1957); 3) Holland Green, London (OMA & Allies & Morrison, 2016) (Izvor: arhiva autora)

Iako je prethodno pomenuto da ulaz u individualne prostore može da bude funkcionalan samo u odgovarajućim okolnostima, kod stanova kod kojih se ovaj tip ulaza javlja kao pomoćni u stanu, njegovo postojanje može doprineti boljem funkcionisanju, jer se ostvaruje mogućnost separacije individualnog bloka i autonomnog funkcionisanja pojedinih aktivnosti koje se odvijaju u njemu. Po Bajlonu, doprinos dobroj organizaciji stana sadržan je i u mogućnosti da se život dece i njihovog društva u stanu može odvojiti od života roditelja i njihovih prijatelja (Bajlon, 1979:45). Kod stanova sa višegeneracijskom strukturom korisnika, poželjno je da postoji viši nivo intimnosti u prostornim celinama, zbog čega je opravdano postojanje pomoćnog ulaza koji može da se koristi u posebnim prilikama, kada se aktivnosti pojedinih članova porodice žele distancirati od drugih članova (socijalne aktivnosti mlađih, noćni dolasci i sl.), posebno ukoliko u sklopu individualnih prostora postoji i sekundarni prostor za okupljanje (Ghadir, 2016:52). (Sl. 6)

Stan sa pomoćnim ulazom u radni prostor

Sl. 7 Karakteristični stanovi sa pomoćnim ulazom u radni prostor: 1) Casa N, Murcia (Ad-Hoc, 2015) (Izvor: arhiva autora); 2) Stambeni objekat u naselju Senjak, Osijek (Andrija Mutnjaković, Stanka Polić, Ivan Tomičić, 1968) (Izvor: Mutnjaković, 1988:61-75); 3) Photographer's Loft, New York (Desai Chia Architecture, 2014) (Izvor: arhiva autora)

U konceptu organizacije stana kod koga su objedinjene stambene i poslovne aktivnosti, primena pomoćnog ulaza u prostor za rad može imati višestruki značaj. U zavisnosti od tipa i intenziteta poslovne aktivnosti koja se odvija u stanu, pomoćni ulaz može da vodi: a) ka radnoj prostoriji (kabinet), koja je povezana sa zajedničkim prostorima stana, b) ka radnom bloku (kancelarija sa čajnom kuhinjom i sanitarnim čvorom), koji je namenjen poslovanju i prijemu klijenata i c) ka posredno povezanoj funkcionalnoj celini sa razvijenijom strukturom prostora (poslovni prostor sa čajnom kuhinjom, sanitarnim čvorom, ostavom, sobom i dr.). U retkim situacijama kada je

oblik poslovanja intenzivan i podređen čestom prijemu klijenata, moguće je da glavni ulaz zbog reprezentativnosti bude namenjen prvenstveno klijentima, a da pomoćni ulaz bude za stanare. (Sl. 7)

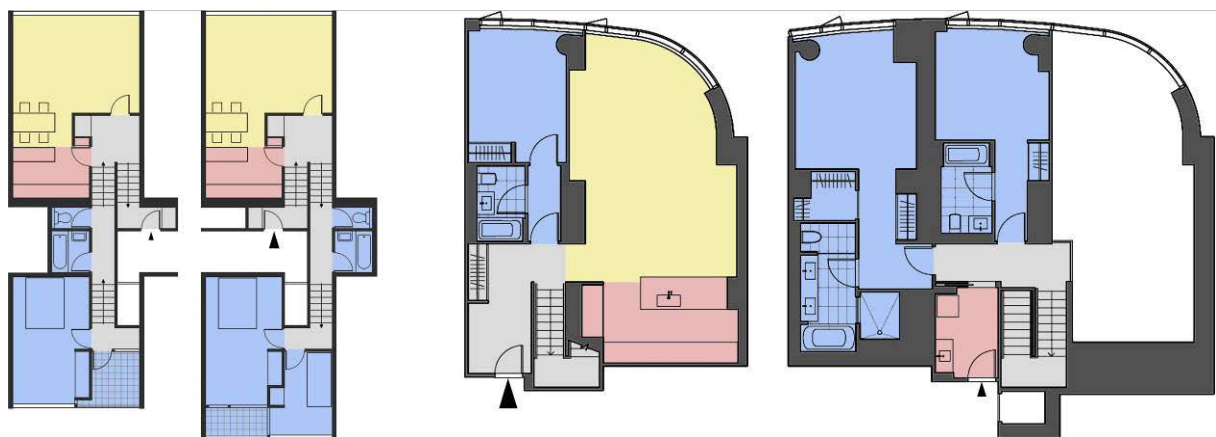
Stan sa mogućnošću deljenja jedinice

Sl. 8 Karakteristični stanovi sa mogućnošću deljenja jedinice: 1) Siemensstadt, Berlin (Hans Scharoun, 1958) (Izvor: Borsi, 2018:1116); 2) Stan "plus-minus" (Izvor: Mate Bajlon, 1979:51); 3) Stambeni objekat u Pariskoj 14, Beograd (Mirko Jovanović, 1956) (Izvor: Anđelković, 2014:105)

U situacijama kada postoji višegeneracijska porodična zajednica, koncept organizacije stana sa mogućnošću deljenja, pruža mogućnost osamostaljenja odrasle dece ili mladog bračnog para, kao i samostalnog života starije osobe kojoj je potrebna bliskost ili povremena nega (*In-law suite*) (Borsi, 2018:1116). Funkcionalne celine mogu biti jednakih veličina i struktura, ili jedna može biti podređena drugoj, ali obe moraju imati sve esencijalne prostore koje bi inače imala dva odvojena stana. Najčešće su povezane uskom vezom preko ulazne zone, čime se ostvaruje jedinstvo prostora, kao kod koncepta apartmana sa dva ključa (*dual key apartment*). U zavisnosti od koncepta organizacije, jedinice mogu deliti i pojedine sadržaje poput zajedničkih prostora ili domaćinstva, što može da remeti intimnost između celina. Kada je jedna od jedinica podređena drugoj, tj. kada ima svedeniju strukturu prostora, minimum prostorija koji je neophodno da poseduje su soba i kupatilo, ponekad i kuhinja. Po Bajlonu, rešenje sa dva povezana stana na istoj etaži, koja se mogu povećati, odnosno smanjiti jedan na račun drugog dodavanjem ili oduzimanjem jedne od prostorija, može se smatrati za jedno od optimalnih rešenja u slučajevima kada se broj članova porodice povećava ili smanjuje (Bajlon, 1979:51). (Sl. 8) Kod stambenih prostora koji dele pojedine sadržaje (*shared apartment*), kao što je slučaj kod stanova za iznajmljivanje, stanova za studente ili seniore, mogu postojati zasebni ulazi u odvojene sobe sa kupatilima, dok se zajednički koristi kuhinja, dnevni boravak ili radni prostor.

Stan sa pomoćnim ulazom na drugom nivou

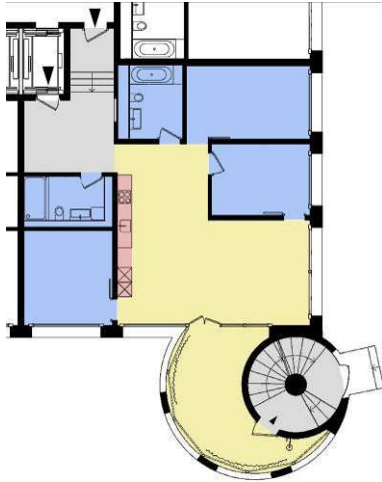

Sl. 9 Karakteristični stanovi sa pomoćnim ulazima na drugom nivou: 1) Corringham building, London (Kenneth Frampton, 1960); 2) 50 West, New York (Helmut Jahn, 2018) (Izvor: arhiva autora)

Kod stanova kao što su duplexi, tripleksi ili „mejonet“ (*maisonette*) apartmani, koji se prostiru na dva ili više nivoa, vrlo su česti sekundarni ulazi, jer se njihovom primenom skraćuje put od ulaza do udaljenih prostorija. Kod većine primera stambene funkcije su razdvojene po nivoima na dnevne i noćne, pri čemu se preko glavnog ulaza ostvaruje pristup zajedničkim prostorijama, dok pomoćni

ulaz vodi ka individualnim prostorijama i ponekad servisnoj zoni. Značaj razdvajanja ulaza kod ovakvog koncepta organizacije stana se ogleda u lakom diferenciranju zona i ostvarivanju višeg nivoa individualnosti u stanu. (Sl. 9)

Stan sa pomoćnim protivpožarnim izlazom

Sl. 10 Karakteristični stanovi sa pomoćnim protivpožarnim izlazom: 1) Zellwegerpark Apartment Building, Uster (Herzog & de Meuron, 2015) (Izvor: arhiva autora)

Kod stanova u zgradama veće spratnosti, pored glavnog ulaza koji se ostvaruje iz zajedničke komunikacije ili direktno iz lifta u stambeni prostor, često postoji i pomoćni ulaz/izlaz preko protivpožarnog stepeništa, koje se koristi samo u retkim situacijama prilikom evakuacije. Iako je uloga ovakvog ulaza uglavnom periferna u svakodnevnom odvijanju stambenih aktivnosti, njegovom značajnijom primenom se može umanjiti ili neutralisati zona internih komunikacija u stanu (hodnika, degažmana, hola). (Sl. 10)

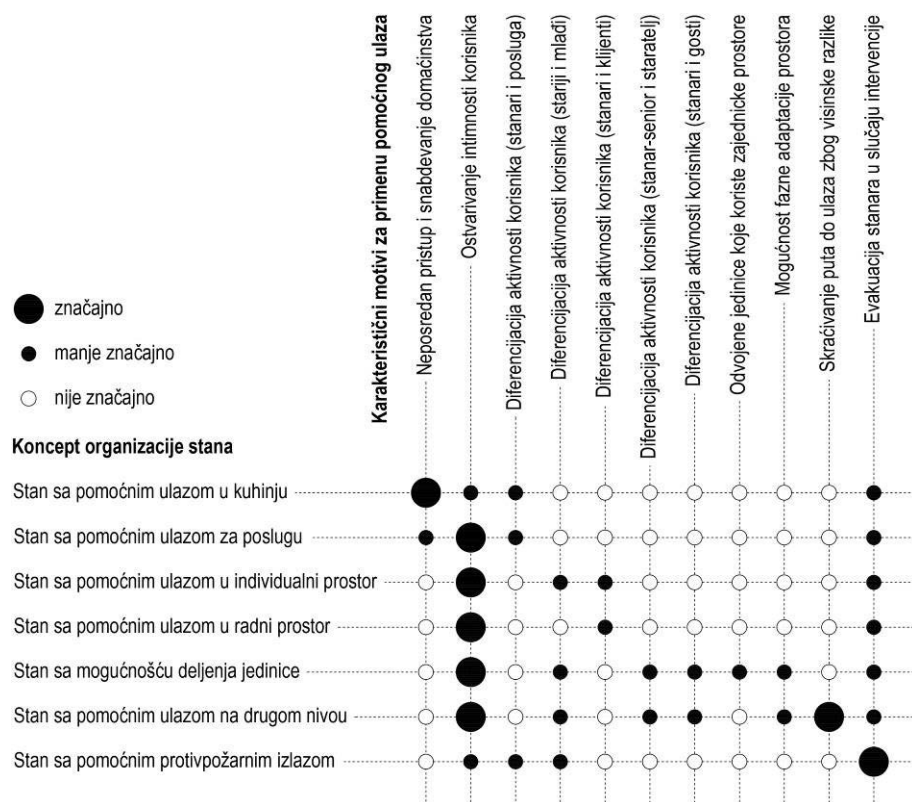
DISKUSIJA

Rezimirajući rezultate analize najznačajnijih koncepata organizacije stana sa dva ulaza i karakterističnih motiva koji mogu da iniciraju primenu nekog od njih, može se konstatovati da koncepti stana sa ulazom na drugom nivou i stana koji se može podeliti na dve jedinice, pružaju mogućnost ostvarenja najvećeg broja motiva. (Tab. 1) Razlog za ovakvu konstataciju se može naći u činjenici da su kod pomenutih koncepata u unutrašnjoj strukturi jasno diferencirane dve prostorne celine (u horizontalnom ili vertikalnom smislu), sa najvišim stepenom autonomnosti prostora, zbog čega one u izvesnom smislu mogu da funkcionišu poput odvojenih stanova, dok ujedno pripadaju jednom stanu.

Sa druge strane, ukoliko se razmatra prisutnost i značaj pojedinih motiva u konstituisanju stanova sa dve ili više ulaza, može se primetiti da je ostvarivanje intimnosti različitih kategorija korisnika od presudnog značaja za donošenje odluke o primeni nekog od analiziranih koncepata. Kao manje bitan faktor javlja se mogućnost da svaki od sekundarnih ulaza može da posluži za evakuaciju korisnika u slučaju intervencije, što se može smatrati posebno značajnim kod stanova velikih površina, koji zbog većeg broja prostorija mogu biti složeni, a pojedini njihovi delovi dosta udaljeni od glavnog ulaza. Jednako uticajnom se može smatrati mogućnost neposrednog pristupanja i snabdevanja domaćinstva, čime se tokom istorije u brojnim situacijama ostvarivala segregacija aktivnosti stanara i posluge. Iako se čini da je skup motiva koji podstiču diferencijaciju aktivnosti različitih korisnika najuticajniji, jer je najbrojniji, primaran motiv koji inicira sve oblike diferenciranja ili segregacije je težnja ka postizanju intimnosti korisnika. Prikazana tabela sa relacijama između koncepata i motiva nije verodostojan pokazatelj stanja u praksi, tj. zastupljenosti pojedinih koncepata, već samo ukazuje na potencijalne uzročno-posledične veze, što bi moglo da bude deo nekog opsežnijeg istraživanja.

Tabela 1. Pregled relacija najznačajnijih motiva i koncepata organizacije stanova sa pomoćnim ulazom (Izvor: arhiva autora)

ZAKLJUČAK

U istraživanju su iz dva aspekta razmatrane uzročno-posledične relacije između pozicija ulaza i koncepata prostorne organizacije stanova u višespratnim višeporodičnim objektima. U opštem smislu, analizirane su moguće pozicije ulaza u stanove, bez obzira da li je u pitanju glavni ili pomoćni ulaz, i njihov uticaj na raspored osnovnih funkcionalnih grupa u stambenom prostoru. Sa druge strane, analizirani su karakteristični koncepti stanova sa dva ulaza u višespratnim višeporodičnim objektima, a sve sa ciljem konstatovanja najčešćih polazišta koja određuju karakteristike njihove prostorne i funkcionalne organizacije.

Polazna hipoteza po kojoj se potreba za uvođenjem dodatnog ulaza u stan javlja u situacijama kada je iz određenih razloga neophodno omogućiti stalnu ili povremenu segregaciju pojedinih aktivnosti u njemu je potvrđena, uz napomenu da je primaran motiv (koji uzrokuje brojne druge motive), težnja ka uspostavljanju adekvatnog nivoa intimnosti korisnika u stanu.

Istraživanjem su obuhvaćeni prvenstveno koncepti stanova sa dva ulaza, koji čine najbrojniju grupu, dok je nagoveštena mogućnost daljeg istraživanja, kome bi predmet rada bili stanovi sa tri ili više različitih ulaza. Takođe, moguće je usmeriti pravac istraživanja i u smeru analize nacionalnih ili regionalnih karakteristika stanova sa dva ili više ulaza. Značaj ovog rada je u promovisanju mogućnosti koje sa sobom nose koncepti stanova sa dva ulaza, a koje se ogledaju u ostvarivanju boljih funkcionalnih veza u stambenom prostoru i povećanju njegove upotrebne vrednosti.

LITERATURA:

- Alfirević Đ., Simonović Alfirević S. (2018) *Koncept kružne veze u stambenoj arhitekturi / 'Circular Connection' Concept in Housing Architecture*, *Arhitektura i urbanizam* **46**, str. 26-38.
- Alfirević Đorđe, Simonović Alfirević Sanja. Salonski stan između dva svetska rata u Srbiji: Preispitivanje opravdanosti korišćenja termina. *Arhitektura i urbanizam*, br. 44 (2017), str. 7-13.
- Anđelković, Goran. Zgrada u Pariskoj 14. *Nasleđe*, br. 15 (2014), str. 99-112.
- Bajlon, Mate. Stanovanje - Tema 1: Organizacija stana. Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, 1979.
- Bajlon, Mate. Stan u Beogradu, *Arhitektura urbanizam* 74-77 (1975), str. 23-42.
- Borsi, Katharina. „Hans Scharoun s Dwelling Cells and the autonomy of architecture“. *The Journal of Architecture*, Vol. 23, Iss. 7-8 (2018), pp. 1104-1142.
- Boumová, I., Zdráhalová, J. (2016) The Apartment with the Best Floor Plan Layout: Architects versus Non-architects, *Critical Housing Analysis*, Vol. 3, Iss. 1, pp. 30-41.
- Brkanić Ivana, Stober Dina, Mihić Matej. A Comparative Analysis of the Spatial Configuration of Apartments Built in Osijek, Croatia, between 1930 and 2015. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering* Vol. 17, No. 1 (2018), pp. 23-30.
- Cunha Viviane, Trigueiro Edja. (2005) Towards a diachronic panorama of apartment living in Brazil. in: van Nes, Akkelies. (ed.) *Proceedings from Space Syntax 5th International Symposium*, Delft: University of Technology, pp. 29-42.
- Čanak, Mihailo. (1976) *Funkcionalna koncepcija i upotrebna vrednost stana*, Beograd: Institut za ispitivanje materijala, Centar za stanovanje.

- Ducat, Vivian. Two for One: The "Cutting up" Trend - Apartment Modernization in 1930s Manhattan, Master Thesis. New York: Columbia University, 2007.
- Ghadir, Anahita. An Analysis of Privacy Through Plan Organization in North Cyprus Mass-Housing Apartment Units, master thesis. Gazimağusa: Eastern Mediterranean University, 2016.
- Gürel, Meltem. „Domestic Arrangements: The Maid's Room in the Ataköy Apartment Blocks, Istanbul, Turkey”, *Journal of Architectural Education*, Vol. 66, Iss. 1 (2012), pp. 115-126.
- Knežević, Grozdan. (1989) Višestambene zgrade. Zagreb: Tehnička knjiga.
- Kray C., Fritze H., Fechner T., Schwering A., Li R., Anacta V. (2013) Transitional Spaces: Between Indoor and Outdoor Spaces, *Proceeding from International Conference on Spatial Information Theory COSIT 2013*, Scarborough, UK, September 2-6, pp. 14-32.
- Kubet Vladimir (2015) Arhitektonski diskursi promena odnosa funkcije i forme savremenog stana, doktorska disertacija. Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka.
- Mutnjaković, Andrija. „Tercijarni grad“, *Osijek: Revija*, 1988.
- Živković Milica, Jovanović Goran. (2012) A Method for Evaluating the Degree of Housing Unit Flexibility in Multi-Family Housing. *Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering* Vol. 10, No. 1, pp. 17 - 32.